

ТВОРИ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСАХ ЗАКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 22.
УДК 373.51

Маляр Л. Твори російської літератури в культурологічному та освітньому процесі Закарпаття другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Анотація. У статті розглянуто питання популяризації, вивчення та рецензії творів російської літератури на Закарпатті у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: російська література, літературне краєзнавство, національні та загальнолюдські цінності.

Resume. The questions of popularization, observation and review of the works of the Russian literature in Transcarpathia during the second half of 19th - on the beginning of the 20th centuries are studied in the article.

Key words: Russian literature, literary country studies, national and common to all mankind values.

Сьогодні вимагає об'єктивної оцінки освітньо-культурного розвитку Закарпаття в контексті українських національно-визвольних змагань та визначення ролі вивчення літератури – важливого засобу формування в країні загальнолюдських цінностей, прилучення їх до скарбниці світової культури, розвитку творчої майстерності місцевих літераторів.

Окремі важливі аспекти літературного процесу Закарпаття були у центрі уваги В.Микитася [12;13;14;15], О.Рудловчак [22;23], П.Лінтура [7;8;9], Я.Штернберга [29;30], Т.Чумак [28], В.Попа [20], І.Сенька [25], Ю.Бідзілі [1], В.Падяка [19] та ін. У нашому дослідженні цілісніше розглянемо питання популяризації, вивчення і рецензії творів російської літератури на Закарпатті у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Історичні обставини (входження Закарпаття до складу Австрійської монархії, а з 1867 року – до складу Австро-Угорщини) зумовили специфіку розвитку культури на Закарпатті і, зокрема, значно вплинули на літературний процес краю та літературні уподобання місцевих письменників. З одного боку, культура Закарпаття знаходилася значною мірою під впливом угорської культури, з іншого – насильницька мадяризація русинів-українців краю зумовила протилежний процес: намагання закарпатців утвердити свою національну самобутність. Це закономерно викликало великий інтерес до культурного життя, зокрема до літератури України, Росії, Чехії, Словаччини, Польщі, Сербії, Хорватії тощо, тобто зблизило їх з культурою слов'янського світу. Поряд із цим, факти з творчості закарпатських літераторів-будителів ХІХ ст. дають підстави стверджувати, що на Закарпатті мали вплив й ідеї європейського просвітництва, тут були відомі окремі твори німецької, англійської, французької літератур, а також твори античних письменників.

Однак особливий інтерес закарпатська інтелігенція у другій половині ХІХ ст. проявляла до російської культури та літератури. І для цього

були вагомі причини. М.Драгоманов, побувавши у 70-х ХІХ ст. на Закарпатті, переконався, що русофільство в краї було певним запереченням мадяризації. У своїх “Австро-руських споминах” вчений справедливо зазначає, що велику роль в утвердженні русофільської орієнтації на Закарпатті відіграла угорська революція 1848-1849 років та участь у ній російської армії як “єдина історична подія, котра вразила угорських русинів і показала їм руську силу. Це була воєнна російська окупація 1849 року, котра зігнула мадярського пана - найстрашнішу доти силу для угорського русина...” [Цит.: 5, с.281].

Таку думку поділяв і Володимир Бірчак: “Проти мадярського гнету зачали глядати підкарпатські русини опори в тій державі, яка була в силі побити мадярів та якої силу вони недавно на свої очі бачили - це є в Росії ... Але симпатії представників Підкарпатської Русі із політичних перемінилися в літературні. Щоб стримати залив мадярської культури, треба було проти мадярської культури поставити свою культуру, своє живе письменство...” [Цит.: 2, с.108] Але тисячолітнє національне гноблення закарпатського населення призвело до того, що самобутня культура русинів Закарпаття ще не досягла відповідного рівня розвитку. У той же час російська класична література у другій половині ХІХ ст. стояла на чолі прогресивної літератури світу і художнє слово російських письменників було доступніше для закарпатського читача, ніж твори української літератури, що також значною мірою зумовило орієнтацію русинів-українців Закарпаття не на літературу рідного українського народу, а на російську літературу. У середині ХІХ ст. закарпатська інтелігенція вже читала твори Державіна, Ломоносова, Фонвізіна, Жуковського, Карамзіна, Пушкіна, Гоголя, Некрасова та інших російських письменників і під їх впливом створювала власні літературні твори, тоді як інформація про український літературний рух і окремі зразки української літератури - твори Котляревського, Квітки-Основ'яненка, а пізніше Шев-

чення тільки починали проникати на Закарпаття із середини XIX століття [Див.: 11].

Літературознавчі розвідки П.Лінтура, В.Микитася, О.Рудловчак та інших вчених, які розглядали особливості розвитку культури Закарпаття, доводять, що у XIX ст. закарпатські читачі мали можливість знайомитися із творами російської літератури, користуючись фондами місцевих бібліотек та читаючи російські періодичні видання і книги, які, незважаючи на офіційну заборону, відносно інтенсивно, як показують факти, поширювались на Закарпатті.

О.Рудловчак наводить достовірні факти про наявність в Ужгородській єпархіяльній бібліотеці творів російських художників слова [6, с.57]. П.Лінтур мав підстави стверджувати, що у бібліотеці, зібраній І.Чурговичем, також були художні твори російської літератури, а у бібліотеці Мукачівського монастиря, як засвідчує дослідник, зберігались твори Жуковського (СПб, 1832), Повість М.Карамзіна (Москва, 1823), зібрання творів Гоголя (1.2 т., Москва - 1873) та ін. Тут же зберігались і цінні рукописні пам'ятки, наприклад, "Ода на день восшествія на престол імператрици Єлисаветы Петровны" Ломоносова, переписана від руки у 1832 році [7, с.132-134].

Важливо зазначити й те, що у фондах мукачівської єпархії зберігалась російська хрестоматія, укладена А.Д.Галаховим. Дослідник П.Лінтур встановив, що за цією книгою закарпатська молодь другої половини XIX ст. вивчала творчість О.Пушкіна [8], а отже, в її розпорядженні були і інші зразки літературної творчості, запропоновані укладачем.

На основі огляду книги А.Галахова "Полная хрестоматія" (Москва, 1853), яка зараз зберігається у фондах бібліотеки Ужгородського університету, можемо стверджувати, що зі сторінок названого підручника закарпатський читач мав можливість знайомитися із багатством російської літератури як у тематичному, так і в жанровому аспектах. Для реалізації поставленої мети укладач вдало підібрав художні твори та уміло структурував свою книгу. Хрестоматія складається із трьох частин - "Епическая поэзия", "Лирическая поэзия", "Драматическая поэзия", представлених творами Державіна, Ломоносова, Фонвізіна, Грибосдова, Жуковського, Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Батюшкова, Кольцова, Баратинського, Лермонтова, Крилова, Майкова, Дмитрієва, Гнедича, Дельвіга, Хемніцера, Плетньова, Хом'якова, Вяземського та ін.

Матеріали із хрестоматії А.Галахова використав К.Сабов при укладанні свого "Краткого сборника избранных сочинений в прозе и стихах для упражнения в русском языке", який побачив світ 1868 року.

Із вступного слова до книги дізнаємося, що укладач у своїй роботі керувався метою: познайомити закарпатського читача із творами та уривками із творів кращих російських письменників,

творчість яких близька для народного розуміння, і, таким чином, допомогти закарпатцям оволодіти російською літературною мовою та посприяти розвитку літературних здібностей місцевих письменників. Орієнтацію К.Сабова на російську мову і вибір ним творів російської літератури (за винятком оповідання "Сон" Марка Вовчка, яке подавалось російською мовою) можемо пояснити русофільськими позиціями автора книги, який, як і багато інших представників закарпатської інтелігенції того часу, мадяризаторським процесом протиставив російську культуру, що у тих умовах мало позитивне значення, бо утверджувало слов'янську приналежність русинів-українців Закарпаття, а отже, було певною перешкодою на шляху поугорщення краю.

Пропоновані Сабовим для вивчення твори художньої літератури давали закарпатському читачеві уявлення про російську літературу кінця XVIII та першої половини XIX ст. У збірнику вміщено багато віршів, серед яких: "Утренняя песнь" Бестужева, «Землетрясение» Язикова, "Вечерняя молитва", та "На воскресение Христова" Кюхельбекера, "Последняя борьба" Кольцова, "Путешественник", "Песня бедняка" та "Граф Габсбургский" Жуковського, "Казачья колибельная песня" Лермонтова, "Песнь о вещем Олеге" Пушкіна, "Крестьянин и кляча" Измайлова, "Крестьянин в беде" Крилова. У розділі "Мелкие лирические стихотворения" подавались окремі вірші, епіграми та епітафії: Дмитрієв - "Сожаление", "К слезливому стихотворцу", "Живописець", Батюшков - "Совет эпическому стихотворцу", "К портрету Жуковського" Пушкін - "История стихотворца", "Приятелям", "Ex ungue leonem", "Эхо", "Последние цветы"; Вяземський - "Крез"; Баратинський - "В своих стихах он скукой дышит"; Жуковський - "К портрету Гете", Гнедич - "Гробу Суворова", "Дельвигу", Дельвіг - "Что жизнь его была?". Укладач підручника пропонує увазі читача також байки: "Девушка и чиж" Измайлова, "Вельможа" і "Гуси" Крилова, "Соловей и чиж" Хемніцера. Прозові твори художньої літератури представлені оповіданням Карамзіна "Чувствительный и хладнокровный", уривком із "Мертвых душ" Гоголя - "Скупой" (із глави про Плюшкіна), оповіданнями Даля "Русак" та Марка Вовчка "Сон", уривком із "Записок охотника" Тургенева - "Певцы".

Зі сторінок книги читачі мали змогу глибше познайомитися із життєвим та творчим шляхом В.Ломоносова, зокрема, читали п'єсу про його дитинство "Рыбак" та інші біографічні матеріали, подані у викладі Н.Полевого. Сабов знайомить читачів також із творчою постаттю Карамзіна, помітивши оповідь Булгаріна "Встреча с Карамзиным".. У книзі наводяться і численні уривки із "Истории Государства Российского" та "Из писем русского путешественника" Карамзіна [24].

Як бачимо, підручник К.Сабова знайомив читача не тільки із творами видатних класиків російської літератури, але й із літературною твор-

чістю другорядних російських письменників. Це є свідченням того, що окремі представники закарпатської інтелігенції на той час були досить добре обізнані із російським літературним процесом. В.Микитась зазначив, що К.Сабов своїм виданням дав поштовх редакторам місцевої періодичної преси знайомити закарпатських читачів із культурою та літературою Росії [15, с.21].

Цінність книги визначається і тим, що вона використовувалась у шкільній практиці Закарпаття і в умовах поугорщення краю сприяла формуванню у місцевої молоді почуття слов'янської єдності, а засобами художнього слова вчитель виховував учнів у дусі християнської моралі, прилучав до загальнолюдських цінностей.

Однак, підручник К.Сабова не довго використовувався у навчально-виховному процесі краю, бо у 70-х роках ХХст. посилилася мадяризація закарпатського населення, у зв'язку з чим вивчення творів слов'янських літератур заборонялося, а натомість активно пропагувалася угорська культура.

Але й у таких умовах окремі свідомі представники закарпатської інтелігенції, нехтуючи офіційну заборону, включали до навчальних підручників твори слов'янських літератур, зокрема російської. Так, 1908 року Августин Волошин видав "Читанку для угро-руської молоді", до якої включив поетичні твори "Птичка Божа" і "Верный конь" О.Пушкіна, "Весенние воды" Ф.Тютчева, байки "Свинья под дубом", "Лисица и грозно" Крилова, "Олень", "Заяц и жабы", "Конь и осел" Л.Толстого [3]. Проте, Августин Волошин вніс деякі зміни: подав твори під своїми назвами, наблизив мову оригіналів до закарпатського діалекту. Важливо зазначити й те, що названі твори подаються без вказівки на їх авторів, причиною чого було посилення мадяризації і заборона пропаганди слов'янських культурних здобутків у зв'язку із прийняттям 1907 року закону Аппоні.

Допомагали закарпатцям знайомитися з творчістю російських письменників і книги, видані в Галичині. Так, відомо, що 1885 року книгошвице Мукачівського монастиря, завдяки турботам А.Крालицького, поповнилося творами російської літератури, серед яких був збірник віршів Пушкіна та повість "Капитанская дочь" (Львів, 1885) [21, с.137].

Знайомству краю із російською літературою сприяли також видатні громадські діячі, уродженці Закарпаття - П.Лодій, М.Балудянський, І.Орлай та ін., які ще наприкінці ХVІІІ - на початку ХІХ ст. емігрували в Росію, але не втратили зв'язку з рідним Закарпаттям і, турбуючись про розвиток культури свого краю, надсилали сюди книги, серед них - і твори художньої літератури. В.Микитась встановив, що в "Карпатороссийской народной библиотеке" зберігалися твори Пушкіна із дарчими написами І.Орлая [14, с. 3].

Відомо також, що закарпатське культурно-просвітницьке "Общество святого Василия Великого" завдяки зусиллям І.Раковського було внесено до списків Московського слов'янського комітету як постійний абонент на одержання літератури з Росії [17, с.349].

Про популярність російських видань на Закарпатті свідчить те, що місцева преса на своїх сторінках часто поміщала передруки з російських журналів, газет, книг, серед яких були й інформаційні статті про російський літературний процес, а уже із 60-х років закарпатська періодика почала популяризувати російську художню літературу. Із біографічних даних про закарпатських культурних діячів О.Духновича, І.Раковського, А.Крालицького, І.Сільвая, А.Добрянського дізнаємося, що вони були активними дописувачами в російські видання, а отже, цікавились матеріалами, які публікувалися в Росії. Дослідник П.Лінтур наводить такий факт: А.Добрянський написав велику статтю про Л.Толстого, в якій називав російського класика великою людиною і незрівнянним письменником світової слави, розповідав про свої враження від прочитання творів "Война и мир", "Анна Каренина", наводив цікаві приклади захоплення закарпатською молоддю ідеями Толстого. Ця стаття була опублікована у Росії 1896 року [7, с.144].

Російська література у другій половині ХІХ ст. значно вплинула на активізацію літературного життя Закарпаття, що яскраво підтверджують літературні досягнення закарпатських письменників-будителів - О.Духновича, О.Павловича, А.Крालицького, І.Сільвая, Ю.Ставровського-Попрадова, Є.Фенцика. Біографічні факти свідчать, що їх світогляд, національна орієнтація та літературна майстерність формувалася на основі засвоєння ними літературної спадщини найвизначніших письменників світової літератури, але вирішальну роль у цьому відіграла російська література.

Із біографії О.Духновича дізнаємося, що він, працюючи в Ужгороді нотаріусом консисторії, у вільний час займався самоосвітою в багатій, як засвідчують сучасники, єпархіальній бібліотеці. Зокрема, словацький публіцист Б.Носак-Незабудов, перебуваючи 1848 року на Закарпатті, так висловлюється про бібліотеку того часу: "Тут мене на одній полиці вітали наш Шафарик, Юнгман, Коллар та інші, там, на другій - сербський Вук, Досифей Обрадович та інші. Ні польського Міцкевича, ні російського Пушкіна не бракувало, німецьких класиків, яких в цій бібліотеці багато, і не згадую ..." [Цит.: 6, с.58]. У листі до П.Добшинського від 20.X.1853р. Б.Носак писав про Духновича: "Моїм добродійником і приятелем є Духнович. Він мені подарував близько 40 російських книг. З його допомогою я добре вивчив російську мову. Вивчай її і ти. Російська література така велика, що може стати поруч з французькою, німецькою і англійською" [Цит.: 16, с.70].

Пояснюючи джерела своєї русофільської орієнтації, Духнович зізнається, що “с радостью провожал ночные часы чтением русских книг ... Тогда я понял, что я русский ...” [6, с.57]. Велику роль у зміцненні симпатій О.Духновича до російського народу та його культури відіграло і знайомство з російським емігрантом К.Матезонським. Як згадує сучасник закарпатського будителя О.Гомічков, Духнович вів довгі і щирі розмови з Матезонським, цікавившись при цьому життям і літературою Росії [6, с.60]. Біографічні матеріали підтверджують, що Духнович отримував російські книги та періодичні видання. Дослідник П.Лінтур зробив наголос на тому, що в “Литературном заведении”, заснованому Духновичем у Пряшеві, було багато творів російських класиків XVIII і XIX століття [7, с.133].

Російська література значно вплинула і на становлення літературної майстерності О.Духновича. На думку П.Лінтура, літературна творчість Ломоносова та філософські оди Державіна викликали до життя цілий ряд віршів Духновича, а нарис “Памяти Щавника” і оповідання “Милен и Любиза” Духнович написав під впливом “Писем русского путешественника” і “Бедной Лизы” Карамзіна [7, с.135]. О.Рудловчак зазначає, що сліди знайомства Духновича з творчістю Пушкіна, Лермонтова, Некрасова помітні на поезіях Духновича останніх років. Крім цього, від Некрасова він запозичив мотто для своєї “Записки 1858”, Лермонтова згадував у публіцистичних працях і листуванні [6, с.131], а про його обізнаність із поезією Пушкіна явно свідчить вірш “Клеветникам моім”.

Добре обізнаний з російською літературою був і О.Павлович. Він залишив зошит, в якому є виписки із Пушкіна, Некрасова, Хомякова та інших російських письменників [18, с.158].

Відомий також такий цікавий факт: О.Павлович був у дружніх стосунках із російським священиком К.Кустодієвим, який 1873 року подарував йому твори Пушкіна, Некрасова, Кольцова. Дослідниця Т.Чумак у архівах міста Львова знайшла лист, який супроводжував цей дарунок. У листі Кустодієв писав, що вважає ці книги дорогим скарбом і не хоче зарити цей скарб у землю, а хоче, щоб він приносив плоди. Т.Чумак зазначає, що прочитання творів цих трьох класиків російської літератури співпало із роботою Павловича над оформленням рукописного збірника своїх віршів, і тому в збірнику дуже помітні сліди цього прочитання, а починається він віршем Некрасова “Гімн” [28, с.108].

В.Поп виявив такий факт: О.Павлович у своїй статті “Освіта народу”, яка була опублікована 1899 року, нарікаючи на занедбаність народної освіти в Закарпатському краї, наводить частину вірша Некрасова “Поэт и гражданин”, підкреслюючи при цьому громадянську відповідальність кожного за свій народ, його майбутнє [20, с.57].

Великою пошаною серед культурних діячів Львова, Києва, Москви, Петербурга, Будапешта,

Відня користувався закарпатський літератор А.Кралицький. Завдяки цьому йому вдалося зібрати велику бібліотеку при Мукачівському монастирі, в якій було і немало творів світової літератури. Чимало книг із цієї бібліотеки із автографом А.Кралицького зберігається і зараз у фондах УжНУ та Закарпатського краєзнавчого музею.

А.Кралицький активно популяризував серед закарпатського населення літературні твори. Знаючи це, М.Драгоманов вислав йому твори українських та російських художників слова, серед яких були “Записки охотника” Тургенєва, “Рассказы” Решетникова тощо [5, с.277].

З метою познайомити закарпатського читача з окремими зразками російської літератури, А.Кралицький до свого збірника “Народное чтение” (1865 р.) поруч із творами місцевих літераторів включив і художні витвори М.Хераскова, В.Жуковського, М.Карамзіна, О.Пушкіна та інших [21, с.134]. Про великий інтерес до російської літератури говорить і наведений В.Падяком факт: серед рукописів письменника знайдено списки пушкінського вірша “Наклепникам Росії”, декабристську лірику та вірші О.Хом'якова [19, с.4].

Знайомство із російською літературою відіграло вирішальну роль у формуванні національної орієнтації та становленні творчої майстерності І.Сільвая, про що він відверто зізнався у своїй автобіографії “... попались мне в руки два - три творения русских поэтов и сочинения Гоголя, разумеется, это было для меня неоценимым приобретением, я читал и перечитывал их с душевным наслаждением, и с тем началась во мне племенная кристаллизация” [26, с.118], тобто національне самоусвідомлення.

Дослідник П.Лінтур слушно відмітив, що до появи у 70-х роках сатиричних повістей Сільвая, у закарпатській літературі не було творів, написаних у реалістичному стилі. А перехід від класицизму і сентименталізму до критичного реалізму був би несподіваним і незрозумілим, якби не враховувати впливу Гоголя на Сільвая [7, с.143]. Вплив Гоголя простежується і в таких соціально-побутових повістях як “Шестак”, “Сироты”, “Из-за одной рюмки водки” тощо. Так, реалістична лінія оповіді в творі “Шестак” іде, на думку П.Лінтура, від “Мертвых душ”. Сільвай, уважно читаючи гоголевський шедевр, згадував враження дитинства і порівнював російську “барщину” із австрійською “панщиною” [9, с.48].

У творах І.Сільвая відчувається також вплив поезії Пушкіна. Дослідник Ю.М.Бідзіля зазначає, що часто твори Пушкіна служили для закарпатського поета не тільки творчим поштовхом, але і предметом епігонського наслідування. Так, взірцем для написання балади І.Сільвая “Вещей вороже” була “Сказка о царе Салтане” Пушкіна, а у вірші Сільвая “Зеркало” відчуваються мотиви “Сказки о мертвой царевне и о семи богатырях”, традицію пушкінської поеми

“Кавказский пленник” І.Сільвай продовжив у творі “Птица пустинника” [1, с.13]. Із біографії Сільвай дізнаємось, що читав він і твори Державіна, Лермонтова, Кольцова, Хомякова, Достоєвського. Про це свідчить і його вірш “Хижина моя”, в якому автор говорить про своє поклоніння перед творчим генієм Державіна, Пушкіна, Лермонтова...

Із творами російської літератури були добре обізнані також Ю.Ставровський-Попрадов та Є.Фенцик. В.Микитась зазначає, що свої найдосконаліші вірші пейзажної тематики Ставровський-Попрадов створив за зразками такої ж лірики Пушкіна, Лермонтова, Фета та інших російських класиків [13, с.88]. А мотто для поезії “Спиш” Попрадов запозичив із поезії Пушкіна “Воспоминание в Царском Селе”. На створення цієї поезії його надихнув вірш Пушкіна “Вновь я посетил”, а моделлю послужив “Кавказ”, закарпатський поет застосував тут також пушкінський шестистопний ямб [23, с.46]. Дослідниця О.Рудловчак говорить і про виразне відбиття впливу поезії Пушкіна у віршах Ставровського-Попрадова “На Бескиде”, “К моему народу”, “К клеветникам нашим”, “Родина” тощо [23, с.23].

Ставровський-Попрадов дуже високо оцінював творчість Пушкіна, що засвідчує його вірш “Две слезы”. Закарпатський поет розповідає, як російський друг К.Кустодієв подарував йому книгу із романом Пушкіна “Евгений Онегин”, яка стала талісманом і дороговказом на його шляху. Вперше цей вірш було надруковано у № 3 газети “Карпат” за 1875 рік.

Творчість Пушкіна була взірцем майстерності і для Є.Фенцика, зокрема, як зазначає В.Микитась, свою драму “Покорение Ужгорода” закарпатський літератор написав під впливом пушкінських драм [13, с. 96].

Є.Фенцик у журналі “Листок” передрукував лермонтовського “Демона” і твори Хомякова, захоплювався творчістю Державіна і наслідував його [18, с.157]. Назва часопису “Листок”, як зазначає дослідник І.Сенько, нав'язана лермонтовськими рядками про дубовий листок що “оторвался от ветки родимой” [25, с.75].

У другій половині ХІХ століття закарпатська інтелігенція усвідомила, що денационалізаторським процесам може протистояти місцева преса і популяризація на її сторінках творів слов'янських літератур.

1867 року культурно-просвітницьке “Общество святого Василия” почало видавати газету “Свет”, яка стояла на русофільських позиціях. На основі огляду матеріалів, опублікованих у газеті “Свет”, який зробила дослідниця О.Рудловчак [22], можемо констатувати, що 1870 року в №№ 1-4 цього видання побачили світ: повість О.Пушкіна “Баришня-крестьянка”, у №№ 21-23 – пушкінська “Метель”, у № 7 - епіграма Пушкіна “Пріятелям”. У №№ 5-12 1870 року газета знайомила місцевого читача з оповіданням І.Тургенєва “Ася”, у № 24

подавався уривок із твору І.Тургенєва “Записки охотника” під назвою “Уездный лекарь”. У №№ 13-20 1870 року увазі читача пропонувалась повість М.Гоголя “Портрет”. Друкувались тут і вірші В.Кюхельбекера: “В конце недели” (1867, №19), “Полночь с 31 декабря на 1 января” (1867/8, №27), “Новый год” (1868, №1).

Деякі відомі твори російської літератури з певною метою (часто політичною) переосмислювались. Характерною у цьому плані є публікація твору В.Жуковського “Спящая царевна”, який у №16 газети 1868 року наводиться під назвою “Колочая роза” і підзаголовком “Литературная сказка, ночью вывита на долине В.Копанской с перевода Жуковского — А.В.Поповичем”. Дослідник М.Воскресенський так тлумачить зміст і алегоричні образи казки: царівна – закарпатські русини, які спали національною сплячкою 100 років, а розбудять їх від сну свідомі представники народу-будителі [4, с. 140].

Інколи “Свет” друкував оглядові статті про російський літературний процес, а також біографічні довідки про життєвий і творчий шлях окремих письменників. В.Микитась встановив, що першою загальною працею про російську літературу була стаття Ю.Ігнаткова “Обзор истории русской словесности”, яка подавалась у газеті 1867 року [15, с.21]. А 1869 року “Свет”, (№№ 40-50) опублікував велику літературознавчу роботу під назвою «Краткая история русского языка и словесности» [21, с.135]. У викладі А.Кралицького читач знаходив на сторінках газети статті: “Вук Стефанович Караджич” (1867, №№ 20-21), “Воспоминания о Крылове” (1868, №9), “Свграф Салтыков” (1868, № 32), а також біографічні нариси про Д.Григоровича (1868, № 5), І.Аксакова (1868, № 37), А.Майкова (1868, №11).

1880 року пам'ять О.Пушкіна вшанувала газета “Карпат”, передрукувавши з “Востока” статтю “Памяти А.С.Пушкина и пушкинский праздник”, а із “Московских ведомостей” - інформаційну замітку “По поводу открытия памятника в Москве А.С.Пушкину”, в № 48 1880 року газета надрукувала чотирнадцять поезій Пушкіна, у тому числі “Музу”, “К моей чернильнице”, “Разговор книгопродавца с поэтом”, “Пророк”, “Поэт”, “Воспоминание”, “Осень”, “Бородинскую годовщину”, “Памятник”, а під рубрикою “Цветы из русской поэзии” - поезію Жуковського “Сельское кладбище”.

Активно популяризував російську літературу і журнал “Листок”. На основі огляду окремих номерів журналу, які збереглися до наших днів, можемо стверджувати, що у № 4 1886 року був опублікований вірш Лермонтова “Молитва”, у № 15-19, 21-24 – поема Лермонтова “Демон”, причому поема подавалась без тих цензурних вилучень, з якими у той час її публікували в Росії. У № 16 1889 року читач знайомився із поезією Пушкіна “Цветок”, у № 17 – із поетичними рядками А.Фета “Зима”, у №7 1895 року – із віршем Хомякова “Спи”. Дослідник

І.Сенько встановив, що у “Листку” закарпатці читали й поезію “Горные вершины” Лермонтова, вірші Мея, байки Крилова, оповідання Л.Толстого [25, с.75]. Щоб зацікавити читачів російською літературою, у журналі поміщались і літературні кросворди. Наприклад, у № 9 “Листка” 1890 року називались імена людей, що правильно відповіли на літературний кросворд, відгадкою якого були слова із вірша Пушкіна “Цветок”.

“Листок” активно відгукнувся і на 100-літній ювілей Пушкіна. У №11 1899 року повідомлялося, що творами російського поета насолоджуються всі народи, а Пушкінський ювілей святкує не тільки Росія, а й Греція, Сербія, Хорватія, Австрія та інші країни Європи, бо твори поета стали надбанням усього людства і він належить до світових геніїв. У № 12 “Листка” подавалася інформація про Пушкінські торжества у Петербурзі. У декількох номерах журналу закарпатські читачі знаходили також велику статтю М.Мончаловського “Вековой юбилей рождения А.С.Пушкина”, яку “Листок” передрукував із львівського “Галичанина”.

Інколи журнал друкував і окремі повідомлення про видання творів російських класиків, закликав закарпатських читачів їх придбати. До прикладу, у № 9 1890 року “Листок” рекомендує придбати книги поезій М.Некрасова “Тишина” і “Русь”, видані у Львові.

Популяризували російську літературу також місцеві газети “Неділя”, “Наука” та календарі-місяцеслови.

З російської класики у цей час на Закарпатті великою популярністю користувалися твори Л.Толстого, що підтверджують такі публікації в “Неділі”: “Три старці” (1898, № 21-22), “Кающийся грешник” (1898, № 34), “Зерно, як куряче яйце” (1898, № 45), “Де любов, там і бог” (1898, № 51-52), “Чи чоловіку много землі треба?” (1899, № 6-9), “Свічка” (1899, №18-19), “Як чортик окрайку хліба заслужив” (1901, № 52), “Притча” (1909, №2). “Наука” друкувала оповідання Л.Толстого: “О доброті”, “О темницах”, “О богатстві” (1913, № 6), “Легенду про пасху” (1914, № 33). Оповідання російського класика “Кающийся грешник” пропонувалось увазі читача в календарі 1911 року, у місяцеслові 1910 року читач знаходив казку Л.Толстого – «Дурень».

Закарпатська преса повідомляла свого читача і про кончину російського письменника. У № 49 1910 року “Неділя” вмістила некролог на смерть Л.Толстого. Із “Місяцеслова на 1912 год” закарпатський читач теж мав змогу дізнатися про смерть Л.Толстого, про його світоглядні позиції та геніальну літературну спадщину.

Дослідник Я.Штернберг виявив у Державному музеї Л.Толстого в Москві ще один незаперечний доказ великої популярності творчості російського письменника серед закарпатоукраїнців - це лист до Л.Толстого від редактора газети “Неділя” Михайла Врабеля, датований 1891 роком. Зве-

ртаючись до російського письменника, М.Врабель пише: “Познатая литературная деятельность Вашего превосходительства оценена Угорской Русью, но мы убоги, потому мы не можем получить лучшие русские издания”. Далі М.Врабель висловлює прохання: “послати мне несколько познатых и лучших изданий Ваших в обмен на ответное число экзemplаров мною изданного сборника “Русский соловей” [30, с.4].

Серед закарпатців у другій половині XIX ст. було немало прихильників геніальної творчості О.Пушкіна [ширше див.: 10]. Ще 1865 року на сторінках календаря-місяцеслова була опублікована поезія О.Пушкіна “Черная шаль” [29, с.102]. Відомо також, що ужгородський хор “Гармонія” під керівництвом К.Матезонського виконував романс на слова пушкінської “Чорної шалі” [21, с.43]. Про добру обізнаність закарпатців із цією поезією російського класика говорить у своїх “Австро-руських споминах” і М.Драгоманов [5, с.275]. Нам не вдалося з’ясувати, чи публікувалися твори О.Пушкіна у “Неділі” та “Науці”, але встановлено, що у “Місяцеслове на 1909 обыкновенный год” закарпатці могли прочитати казку “Рыбарь и рыба”. Ім’я автора, яким безсумнівно є О.Пушкін, тут не називається, але вказується, що переписав казку Вишнянський (псевдонім Августина Волошина). Казка пропонувалася читачеві у прозовому варіанті з використанням місцевих діалектизмів.

У цьому ж місяцеслові була надрукована підбірка творів під назвою “Русские песни. Стихотворения русских поэтов”, серед яких знаходимо такі вірші та байки: “Ой, Волга-матушка” і “Острою сокирою ранена береза” О.Толстого, “То не звездочка” і “Мне ли, господи” А.Майкова, “Там, у просеки лесной” Я.Полянського, “Эти бедные селенья” Ф.Тютчева, “В дымке невидимке” А.Фета, “Голубизна небес синее” І.Нікітіна “Лебедь, рак и щука” І.Крилова.

В.Микитась називає ще й такі факти знайомства закарпатців із російським літературним життям за допомогою місцевої періодики: із № 24 “Неділі” 1901 року закарпатські читачі дізнавалися про те, що у львівській “Русской библиотеке” виходить повість М.Горького “Фома Гордеев”; у № 28 1904 року “Наука” повідомляла своїх читачів про смерть А.Чехова, а у місяцеслові на 1908 рік було вміщено його оповідання “Плутанина”, у “Неділі” (1909, № 51) подавалось “Жіноче щастя”; “Наука” (1909, № 5) пропонувала увазі читача уривок із “Страшной мести” М.Гоголя [12, с.53-54].

Враховуючи конкретно-історичні обставини та погоджуючися із вченими-дослідниками літературного процесу Закарпаття О.Рудловчак, П.Лінтуром, О.Мишаничем, В.Падяком, можемо стверджувати, що орієнтація на російську культуру і пропаганда російської літератури в умовах Австро-Угорщини на Закарпатті, хоча й гальмувала розвиток національної свідомості русинів-українців, але відіграла і певну позитивну роль - протиставлялася

мадяризаторським процесам, живила ідею про возз'єднання із братами по той бік Карпат, підтримувала культурне життя краю. Залишається вірною відома оцінка діяльності закарпатських будителів-русофілів, дана І.Франком "... доки ті русини звертали очі свої на Росію, у них проявлялось хоч яке-таке життя народне, були хоч які-такі писателі, газети, починався і рух народний, прокидалось і

"народовство" серед молодіжі" [27, с.139]. Закарпатські будителі через російську культуру сприймали нові соціально-політичні ідеї, пропагували їх за допомогою своєї художньої творчості та шкільництва, таким чином створюючи народовецький ґрунт для тих культурних діячів краю, які у першій половині ХХ ст. утвердили на Закарпатті ідеї українства.

Література

1. Бідзіля Ю.М. Творчість І.А.Сільвая і особливості літературного процесу на Закарпатті у другій половині ХІХ століття / Ю.М. Бідзіля // Автореф. дис. ... канд. філолог. наук.:10.01.01 / Львівський державний університет ім. І. Франка – Львів, 1998. – 20с.
2. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси / В.Бірчак. – Ужгород: Школьная помість, 1937. – 186 с.
3. Волошин А. Читанка для угро-руської молодежи. Часть первая для низших классов народных школ / А.Волошин. – Унгвар: Унію, 1908. – 255 с.
4. Воскресенский Н.С. Художественная литература на страницах закарпатской газеты "Свет" / Н.С.Воскресенский // Наукові записки. Т. ХХХІІІ. Українська і російська література. – Ужгород, 1958. – С. 125-148.
5. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867-1877) // Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці у двох томах. / М.Драгоманов – Т.2. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 244-288.
6. Духнович О. Твори: У 4 т. – Т.1. – Братіслава. – Пряшев, 1968. – 537 с.
7. Линтур П. Влияние русской литературы на творчество закарпатских писателей ХІХ века / П.Линтур // Наукові записки . Т.ХХ. Серія історико-філологічна. – Львівський державний університет, 1956. – С. 131-146.
8. Линтур П. Нам дорого его имя / П.Линтур // Советское Закарпатье. – 1949. – 5 июня.
9. Линтур П. Н.В. Гоголь и начало реалистической литературы в Закарпатье / П.Линтур // Филологические науки – 1971 - №2. – С. 41-49.
10. Маляр Л. Вивчення творчості О.С.Пушкіна в школах Закарпаття другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л.Маляр // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Педагогіка. Соціальна робота. - 2000. – № 3. - С. 50-52.
11. Маляр Л. Рецепція творів української літератури на Закарпатті у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Л.Маляр // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Філологія. - 2007. – № 15. - С. 47-52.
12. Микитась В. 3 ночі пробивалися / В.Микитась. – Ужгород: Карпати, 1977. – 158с.
13. Микитась В. Літературний рух на Закарпатті другої половини ХІХ ст. Конспект лекцій з курсу історії української літератури ХІХ ст. / В.Микитась – Ужгород, 1965. – 102 с.
14. Микитась В. Через гори і кордони / В.Микитась // Закарпатська правда. – 1974. – 6 червня.
15. Микитась В. Через гори і кордони (Культурні й літературні зв'язки Закарпаття з Україною та Росією у ХІХ – ХХ ст.) / В.Микитась – К.: товариство "Знання" УРСР, 1977. – 46 с.
16. Мольнар М. Словаки і українці. Причинки до словацько-українських літературних взаємин з додатком документів. / М.Мольнар. – Братіслава – Пряшев, 1965. – 399 с.
17. Нариси історії Закарпаття: У 2 т. – Т.1. (з найдавніших часів до 1918 року). / Ред. І.Гранчак, Е.Балагурі, І.Грицак та ін.– Ужгород, 1993. – 432 с.
18. Недзельській Е. Очерк карпаторусской литературы / Е.Недзельській. – Ужгород: Школьная помість, 1932. – 72 с.
19. Падяк В. Анатолій Кралицький і російська література / В.Падяк // Закарпатська правда. – 1985. – 4 березня.
20. Поп В. Микола Некрасов і Закарпаття / В.Поп // Українське літературознавство. Республіканський міжвідомчий зб. Вип. 25. – Львів: Вища школа, 1975. – С. 56-62.
21. Пушкина чествуют и за Карпатами: статьи русистов Ужгородского национального университета. / Упор. Ю.Бідзіля, І.Сенько. – Ужгород, 2002. – 168 с.
22. Рудловчак О. Газета "Свет" і її попередники. Бібліографія матеріалів "Света" / О.Рудловчак // Наук. зб. Музею української культури у Свиднику. – Вип. 12. – Братіслава – Пряшев, 1985. – С. 83-146.
23. Рудловчак О. Ю.Ставровський-Попрадов. Життя, творчість, твори. / О.Рудловчак – Пряшев, 1984. – 206 с.

24. Сабов К. Краткій сборник избранных сочинений в прозе и стихах для упражнениа в русском языке. / К.Сабов – Ужгород: типографія вдови Карла Егера, 1868. – 208 с.
25. Сенько І. Земля з іменем: краєзнавчі студії. / І.Сенько. – Ужгород: Патент, 1998.– 160 с.
26. Сильвай И.А. (Уриил Метеор) Избранные произведения. / И.А.Сильвай. – Братислава: Словацкое издательство художественной литературы, 1957. – 407 с.
27. Франко І. Формальний і реальний націоналізм // Франко І. Твори: У 20 т. – Т.16. / І.Франко. – К., 1955. – С. 132 –140.
28. Чумак Т. Традиції Н.А.Некрасова в творчестве закарпатского поэта-просветителя А.И.Павловича / Т.Чумак // Вопросы русской литературы. – Вып. 232 . – Львов: Вища школа, 1978. – С. 107-113.
29. Штернберг Я. Мир поэзии и дружбы (Поиски и находки) / Я.Штернберг. – Ужгород: Карпати, 1979. – 192 с.
30. Штернберг Я. Письмо Л.Н. Толстому / Я.Штернберг. // Закарпатська правда. – 1971. – 30 апреля.

Маляр Любов Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології УжНУ.